

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-669-0-54>

**UKRAINIAN NATIONAL LEGISLATION ON COMBATING
CONFLICT-RELATED SEXUAL VIOLENCE**

**НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ
У СФЕРІ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ,
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Petruniuk K. R.

*Ph.D. candidate, Department
of International Law,
Educational and Research Institute
of International Relations
Taras Shevchenko National
University of Kyiv,
Head of the Sector for Interaction with
the Verkhovna Rada of Ukraine
and State Authorities of the Secretariat
of the State Secretary of the Ministry
of Justice of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Петрунюк К. Р.

*аспірант кафедри міжнародного
права,
Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач сектору взаємодії
з Верховною Радою України
та органами державної влади
Секретаріату
Державного секретаря
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Сексуальне насильство, в умовах збройного конфлікту, є одним із найбільш тяжких порушень прав людини та норм міжнародного гуманітарного права. У контексті збройної агресії російської Федерації проти України такі діяння набули системного характеру та потребують комплексної правової відповіді.

Актуальність дослідження сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, для України зумовлена поєднанням внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку правової системи в умовах триваючої збройної агресії. Тут важливо зазначити, що система національної кримінальної юстиції функціонує в умовах безпрецедентного навантаження, пов'язаного з необхідністю розслідування значної кількості воєнних злочинів, включаючи злочини сексуального характеру. Це вимагає не лише ефективного притягнення винних до кримінальної відповідальності, але й забезпечення реального, а не декларативного дотримання прав потерпілих.

У національному праві України криміналізація сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, має фрагментарний характер. Відповідні діяння кваліфікуються, з одного боку, як порушення законів

та звичаїв війни відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України, а з іншого – як злочини проти статевої свободи та недоторканості особи. В свою чергу, кореспондуючи з нормами Римського статуту, злочин СНПК знаходить своє відображення і в статті 442 Геноцид та 442-1 Злочини проти людяності КК України. Хоча, такий підхід дещо ускладнює правозастосування через відсутність окремого складу злочину, що безпосередньо відображав би природу СНПК. Це створює труднощі як у процесі доведення, зокрема щодо встановлення зв'язку із збройним конфліктом, так і у забезпеченні узгодженості з міжнародними стандартами.

В свою чергу, розвиток відповідних правових механізмів безпосередньо пов'язаний і з євроінтеграційними зобов'язаннями України, оскільки реформа кримінальної юстиції та гарантування прав потерпілих є складовою виконання зобов'язань перед Європейським Союзом.

В рамках виконання завдань та заходів Дорожньої карти з питань верховенства права, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р, передбачено комплекс заходів, спрямованих на забезпечення прав потерпілих у кримінальному провадженні, зокрема постраждалих від воєнних та міжнародних злочинів [1].

Так, Дорожньою картою, зокрема, покладається на Україну зобов'язання розроблення та прийняття законів і підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на приведення у відповідність із Директивою 2012/29/EU, яка встановлює мінімальні вимоги щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів [2].

У цьому контексті особливого значення набуває трансформація підходів до здійснення правосуддя, коли потерпіла особа розглядається не лише як процесуальний учасник, а як суб'єкт, що потребує комплексного захисту, з урахуванням пережитої травми, індивідуальних потреб та вразливості.

Зокрема, захід 3 стратегічного результату 2 підрозділу “3.8 Процесуальні права обвинувачених та підозрюваних осіб в кримінальному процесі; права жертв злочинів” розділу “ІІІ. ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА” зобов'язує до кінця 2026 року впровадження в діяльність органів правопорядку та прокуратури механізму підтримки потерпілих і свідків, які постраждали від воєнних та інших міжнародних злочинів, а також злочинів насильницького характеру, який передбачає:

- створення реферального механізму з участю державного та громадського сектору для надання послуг потерпілим для їх ефективної участі у кримінальному провадженні, уникненні повторної віктимізації та відновленні;

- розширення мережі відділів організації підтримки потерпілих на базі обласних прокуратур з керуючою роллю Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків;
- збільшення категорій злочинів, потерпілим від яких надається допомога;
- розробку Стратегії комунікації у роботі з потерпілими і свідками воєнних та інших міжнародних злочинів;
- впровадження потерпілоорієнтованого підходу в кримінальному провадженні відповідно до Директиви 2012/29/ЄС шляхом проведення навчання для представників органів кримінальної юстиції, прокуратури та суду;
- створення Реєстру потерпілих від воєнних злочинів [1].

Важливим кроком у системній відповіді національного законодавства на злочин СНПК стало ухвалення Закону України № 4067-IX “Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов’язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій”, який закріплює правовий статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов’язаного зі збройною агресією російської федерації проти України [3]. Цей Закон має комплексний характер, оскільки не лише визначає коло постраждалих осіб та процедуру надання відповідного статусу, але й формує систему їх соціального, медичного та правового захисту. Особливого значення набуває запровадження інституту невідкладних проміжних репарацій, які передбачають надання грошової допомоги постраждалим незалежно від завершення кримінального провадження. Такий підхід є інноваційним для міжнародної практики, оскільки передбачає реалізацію репараційних механізмів в умовах триваючого збройного конфлікту.

У відповідь на кричущі злочини росіян Україна спільно з міжнародними партнерами відразу після повномасштабного вторгнення рф ініціювала створення всеохоплюючого міжнародного компенсаційного механізму. У травні 2023 року в структурі Ради Європи було створено Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, який став першим компонентом механізму.

Поступово розширюючи категорії заяв, 19 березня 2025 року Реєстр почав приймати заяви про сексуальне насильство. Зокрема, категорія A2.4 включає в себе заяви, пов’язані з актами сексуального насильства. "Сексуальне насильство" означає дії сексуального характеру такі як, але не виключно, зґвалтування, примус до статевого акту, сексуальне рабство, примушування до зайняття проституцією, примусову вагітність, примусовий аборт, примусову стерилізацію, примусовий шлюб, торгівлю людьми з метою сексуального насильства та/або

експлуатації та будь-які інші порівняні за ступенем тяжкості форми сексуального насильства незалежно від статі чи віку постраждалої особи [4].

Паралельно з розвитком законодавчої бази в Україні формується практика впровадження потерпілоорієнтованого підходу у кримінальному провадженні. Особливої актуальності цей підхід набув після 2022 року у справах сексуального насильства, домашнього насильства та СНПК. Його сутність полягає у зміщенні акценту з формального процесуального статусу потерпілого на забезпечення його прав, потреб і гідності. Зокрема, на практиці дедалі частіше застосовується механізм допиту потерпілої особи в судовому засіданні на стадії досудового розслідування з метою уникнення повторної травматизації. Також спостерігається розвиток гендерно чутливих підходів до проведення слідчих дій, забезпечення конфіденційності даних потерпілих, а також залучення спеціалізованих адвокатів і психологів.

Разом із тим, попри наявність позитивних тенденцій, впровадження потерпілоорієнтованих підходів супроводжується низкою викликів. Одним із них є необхідність забезпечення права потерпілих на переклад і розуміння процесуальних дій з моменту першого контакту з правоохоронними органами, що наразі не повною мірою відповідає стандартам Європейського Союзу. Іншою проблемою є обмеженість законодавчих гарантій права на інформацію про перебіг кримінального провадження, що впливає на рівень довіри до системи правосуддя та відчуття безпеки потерпілих. Особливої уваги потребує забезпечення прав вразливих категорій осіб, зокрема дітей, осіб з інвалідністю та постраждалих від сексуального насильства, які потребують спеціальних процедур захисту та підтримки.

Враховуючи вищезазначене, варто вказати, що євроінтеграційний вимір реформування кримінальної юстиції передбачає не лише формальну імплементацію норм Директиви 2012/29/ЄС, але й зміну підходів до здійснення правосуддя. Йдеться про формування системи, в якій потерпіла особа сприймається як центральний елемент кримінального процесу, а забезпечення її прав розглядається як пріоритет. Водночас важливим є збереження балансу між правами потерпілих і підозрюваних чи обвинувачених, що є необхідною умовою дотримання принципів справедливого судового розгляду.

У цьому контексті окремого значення набуває питання реформування системи безоплатної правничої допомоги. Чинна модель, яка передбачає автоматичне призначення адвоката підозрюваним і обвинуваченим, не повною мірою відповідає підходам, закріпленим у праві Європейського Союзу, де застосовуються критерії оцінки матеріального становища та доцільності надання допомоги. Водночас

існує потреба у розширенні доступу до правничої допомоги для потерпілих, особливо у справах, пов'язаних із сексуальним насильством та воєнними злочинами.

Таким чином, Україна перебуває на етапі глибокої трансформації системи кримінальної юстиції, що відбувається під впливом як внутрішніх викликів, пов'язаних із збройною агресією, так і зовнішніх зобов'язань у межах євроінтеграційного процесу. Запровадження потерпілоорієнтованого підходу, розвиток законодавства щодо статусу постраждалих від СНПК та впровадження механізмів репарацій свідчать про формування нової моделі правосуддя, орієнтованої на людину. Водночас подальший розвиток цієї моделі потребує системного вдосконалення законодавства, інституційної спроможності та практики його застосування з урахуванням міжнародних і європейських стандартів.

Література:

1. Дорожня карта з питань верховенства права, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р. «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС”». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>

2. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng>

3. Закон України від 20.11.2024 року № 4067-IX “Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20>

4. Реєстр збитків для України. Категорія A2.4 Сексуальне насильство. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/a2.4-sexual-violence>